

ЛІТЕРАТУРА:

1. Світлична Г.О. Підготовка до судового розгляду справ окремого провадження [Текст] : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Світлична Галина Олександровна ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 1997. – 24 с.
2. Кравчук В.М., Угриновська О.І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. – К.: Істина, 2006. – 944 с.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар у 2 т. / [За заг. ред. С.Я. Фурси]. – К.: Видавець Фурса С.Я. : КНТ, 2006. – (Серія «Процесуальні науки»). – Т. 1. – 2006. – 912 с.
4. Т. Лузан. «Спір про право як критерій розмежування справ цивільної юрисдикції». – Юридичний вісник. – 2014/3. – № 3. – С. 372-376
5. Позовне провадження : монографія / В.В. Комаров, Д.Д. Луспенік, П.І. Радченко та ін.. ; за ред.. В.В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – 552 с.
6. Німак Марія Орестівна. Окреме провадження у справах, що виникають із шлюбних правовідносин [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Німак Марія Орестівна ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2012. – 221 с.
7. Рішення Козелецького районного суду Чернігівської області від 11 березня 2010 року у справі № 2-о-21/2010//
8. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/8629455>
9. Гузь Л.Є. Підготовка деяких цивільних справ до судового розгляду. – Х.: Фактор, 2012. – 432 с.
10. Рішення Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 03 грудня 2012 року у справі № 209/3332/12// <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28012141>

УДК 347.7

PIERCING THE CORPORATE VEIL (ЗНЯТТЯ КОРПОРАТИВНОЇ ВУАЛІ): ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ДОКТРИНИ

Махінчук В.М., д. ю. н., старший науковий співробітник
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України

Стаття присвячена дослідженню відомої у багатьох зарубіжних країнах доктрини «piercing the corporate veil» (зняття корпоративної вуалі). Розкривається поняття та суть доктрини «зняття корпоративної вуалі», підстави та умови її застосування. Okрема увага приділяється доктрині «alter ego».

Ключові слова: корпоративна вуаль (*corporate veil*), зняття корпоративної вуалі (*piercing the corporate veil*), доктрина «альтер его» (*alter ego doctrine*).

Статья посвящена исследованию известной во многих зарубежных странах доктрины «piercing the corporate veil» (снятие корпоративной вуали). Раскрывается понятие и сущность доктрины «снятия корпоративной вуали», основания и условия ее применения. Особое внимание уделяется доктрине «alter ego».

Ключевые слова: корпоративная вуаль (*corporate veil*), снятие корпоративной вуали (*piercing the corporate veil*), доктрина «альтер эго» (*alter ego doctrine*).

Makhinchuk V.M. PIERCING THE CORPORATE VEIL: DEFINITION AND CONTENTS OF DOCTRINE

The article is devoted to research, known in many foreign countries as the doctrine of «piercing the corporate veil». The concept and the essence of the doctrine of «piercing the corporate veil», the grounds and conditions of its application. Particular attention is given to the doctrine of «alter ego».

Key words: corporate veil, piercing the corporate veil, alter ego doctrine.

Принцип обмеженої відповідальності, за- кладений в основу концепції існування юри- дичної особи, доволі часто стає основою для різного роду зловживань і дозволяє недобро- совісним засновникам та учасникам окремих видів підприємницьких товариств збагачи- тися за рахунок активів товариства, яке при цьому не виконує своїх зобов'язань перед третіми особами. Зловживання конструкцією юридичної особи, використання в межах недосконалого законодавства передбачених законом прав для досягнення незаконних ці- лей та здійснення незаконних, шахрайських дій з метою ухилення від персональної від-повідальності все частіше обговорюється не лише науковою спільнотою, а й практиками.

Загальновідомо, що юридична особа є самостійним суб'єктом права та існує де-

юре окрім фізичних осіб, які її утворили. Закріплений ст. 96 ЦК України загальний принцип цивільно-правової відповідальності полягає в тому, що юридична особа є від-кремленою від своїх засновників і учасників та самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями. Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юри- дичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновни- ка), крім випадків, встановлених установчими документами та законом.

Основний принцип, відповідно до якого юридична особа є самостійним утворенням, яке має своє власне майно, відображеній у відомій справі *Salomon v. Salomon & Co* 1897 р. [1], яка стала широковідомим судовим прецедентом, оскільки саме в цій справі

позивачу було відмовлено в проникенні за корпоративну вуаль з метою притягнення до відповідальності участника компанії за борги компанії. Суть спору полягала у з'ясуванні того, чи є борги компанії боргами її участника. Палата лордів, приймаючи рішення, мотивувала його таким чином: для штучного утворення істотно лише те, що право має визнати це штучне утворення, абсолютно відволікаючись від мотивів, якими керувалися засновники. Компанія, будучи створеною, повинна розглядатися подібно будь-якій іншій самостійній особі; але, якщо навіть припустити, що утворення компанії Саломоном і мало на меті ведення справ від імені компанії, з цього зовсім не випливає, що це суперечить меті закону про компанії, який абсолютно очевидно надає компанії право на існування з притаманними правами та обов'язками, незалежно від цілей тих, хто утворив компанію.

Досить часто загальновизнаний факт відокремленості майна та відповідальності юридичної особи використовується недобросовісними боржниками для уникнення відповідальності перед кредиторами. За таких обставин варто говорити про існування корпоративної вуалі (щита, завіси) між юридичною особою, з одного боку, та осіб, які володіють та контролюють її (учасники, засновники) – з іншого. Тому, незважаючи на загальновизнане положення про самостійність юридичної особи в контексті наявності власної волі та волевиявлення в комерційному обороті, можливі випадки, коли для встановлення справедливості шляхом притягнення до відповідальності юридичну особу необхідно ідентифікувати з фізичними особами, які стоять за нею, а фактично контролюють та визначають основні напрями її діяльності. Вбачається, що необхідність у здійсненні таких маніпуляцій може виникнути, наприклад, за умови, коли юридична особа створюється з метою здійснення шахрайських дій і фактично є лише прикриттям для осіб, які її створили і керують нею у своїх цілях. За таких обставин притягнення до відповідальності лише юридичної особи є несправедливим, а фактично не дасть очікуваного результату. А в гострих ситуаціях, особливо під час нинішньої кризи в країні, даний феномен стає надто актуальним, оскільки зазвичай широкому загалу відомо, що у власника компанії є кошти для погашення боргів, тоді як сама юридична особа не має коштів, що унеможливлює погашення заборгованості перед кредиторами. За таких умов, кредитори не в змозі нічого зробити з майном власника, навіть за очевидної наявності в останнього коштів, достатніх для того, щоб повністю погасити заборгованість юридичної особи-боржника.

У цьому контексті корпоративна вуаль є бар'єром, який відокремлює юридичну особу від своїх участників (засновників) і унеможливлює притягнення останніх до відповідальності за борги юридичної особи.

У літературі неодноразово наголошувалося на тому, що загальновідоме уявлення про те, що корпорація існує окремо і незалежно від осіб, які входять до її складу, представляє лише фікцію, запропоновану лише для зруч-

ності. З метою встановлення справедливості кожна корпорація, особа або особи, які володіють всіма її акціями та активами, будуть розумітись та сприйматись як ідентичні [2].

За таких умов можна стверджувати, що принцип обмеженої відповідальності участників юридичної особи за її боргами не є абсолютним.

Відповідно до цього, широко відомий в доктрині зарубіжних країн інститут «piercing the corporate veil» (зняття корпоративної вуалі) дозволяє у виняткових випадках перевести відповідальність юридичної особи на іншу особу (учасника, засновника), за наявності вагомих підстав відступаючи від принципу обмеженої відповідальності. Саме тому вивчення основних підходів до розуміння доктрини «зняття корпоративної вуалі», яка може застосовуватись у зарубіжних країнах як спосіб притягнення до відповідальності неплатоспроможного боржника, та з'ясування можливості та необхідності знімати корпоративну вуаль є актуальним питанням.

Феномен існування корпоративної вуалі є на сьогоднішній день цікавим, часто обговорюваним явищем, яке водночас залишається найбільш спірним і надважким питанням. Обґрунтування необхідності застосування доктрини «зняття корпоративної вуалі» є предметом дискусій багатьох вчених, таких як: Т. В. Деке, Я. В. Карнаков, Т. М. Карнаух, Є. Ю. Кулік, І. В. Спасібо-Фатеєва, Ю. В. Тай, О. Н. Фоміна та ін. Незважаючи на беззаперечну актуальність даної теми, доктрина «зняття корпоративної вуалі» лише починає бути предметом численних наукових досліджень в Україні.

Нині «зняття корпоративної вуалі» вже є доволі сталою юридичним терміном у багатьох зарубіжних районах, і йому в англійському праві відповідає – «lifting the corporate veil», в американському праві – «piercing the corporate veil»; в німецькому праві – «Durchgriffshaftung; doorbraak van aansprakelijkheid» – в праві Голландії.

Термін «piercing the corporate veil» в країнах, де практика зняття корпоративної вуалі широко застосовується судами, не має єдиного визначення, саме тому сьогодні в роботах різних авторів можна зустріти розмаїття термінів, які фактично означають один і той самий процес.

Оскільки дослівний переклад розглядуваного нами терміна має різні значення, отже, і використовуються різні синонімічні поняття для позначення доктрини «зняття корпоративної вуалі». Сьогодні у правовій літературі можна зустріти такі варіанти перекладу іноземного терміна «piercing the corporate veil»: зняття корпоративної вуалі, проникнення за корпоративну вуаль, прокол корпоративної вуалі, підняття корпоративної завіси, проникнення за корпоративну оболонку, відкриття корпоративної вуалі. Зустрічається також означення «доктрина «обманного використання корпоративної форми» [3, с. 115].

Теж саме стосується і терміна «corporate veil», який має доволі різноманітні варіанти перекладу, відповідно, і використання, а саме: корпоративна вуаль, корпоративна сут-

ність, корпоративна перешкода, корпоративний бар'єр, корпоративна завіса, корпоративна оболонка та багато інших [4].

Для зручності в цій роботі і в подальших наукових доробках, які стосуватимуться доктрини «зняття корпоративної вуалі», терміни використовуватимуться так: «corporate veil» та «piercing the corporate veil» вживатимуться у значеннях – «корпоративна вуаль» та «зняття корпоративної вуалі» відповідно.

Вважається, що вперше термін «piercing the corporate veil» був використаний американським вченим Морісом Уормсером (Wormser Maurice) у 1912 році. Автор опублікував статтю в «Columbia Law Review», в якій розглядав поняття та зміст доктрини зняття корпоративної вуалі і дійшов висновку, що корпоративна вуаль може бути знята у виняткових випадках і лише тоді, коли корпорація є лише «alter ego» (другим я) своїх акціонерів, продовженням їх особистості та створена лише для задоволення їхніх інтересів, у тому числі і для здійснення противправних дій, унеможливлюючи при цьому персональну відповідальність [5 с. 496–518].

Доктрина «piercing the corporate veil» (зняття корпоративної вуалі) нині є найбільш розповсюженою доктриною США, яка дозволяє подолати ознаку самостійності відповідальності корпорації. Ця доктрина застосовується при покладанні відповідальності на акціонерів корпорації (фізичних та юридичних осіб), а також на материнську компанію (vertical piercing) або інші пов'язані із цією корпорацією (афілійовані) юридичні особи (horizontal piercing) [6, с. 18].

Узагальнюючи численні доктрини, відомі світовій юридичній науці та практиці (з акцентом саме на цивілістичних доктринах), можна умовно поділити їх на три групи: загально використовувані, або універсальні, секторні та цільові. Так от останні, цільові, розроблені з конкретної проблеми, але застосовувані в схожих ситуаціях. По-перше, доктрина «alter ego» (друге я). Ця доктрина останнім часом була застосована при тлумаченні суддею канадського суду співвідношення держави Україна як суб'єкта права (зокрема, права власності) та органу держави (Фонду державного майна України). Перевірка на «alter ego» пов'язана зі з'ясуванням того, чи виконує цей суб'єкт функції, асоційовані з урядовою владою. При цьому не надається великого значення тому, чи володіє даний конкретний суб'єкт окремим статусом юридичної особи. Суддя вирішує це питання з урахуванням законодавства, відповідно до якого цей суб'єкт створювався і управлявся. По-друге, доктрина «зняття корпоративної вуалі» – для вирішення питання відповідальності засновників за боргами юридичної особи [7, с. 16–17].

Для конкретизації та узагальнення численних справ із застосуванням доктрини «piercing the corporate veil» (зняття корпоративної вуалі) були сформульовані доктрина «alter ego» (коли підконтрольна особа є частиною, другим я, контролюючою особи) та доктрина «instrumentality» (коли контролююча особа використовує підконтрольну особу як засіб для досягнення своїх цілей на шкоду

інтересам підконтрольної особи), які на практиці взаємозамінюють і доповнюють одну одну [8].

З огляду на зазначене, окрім увагу варто приділити доктрині «альтер его» (alter ego doctrine або alter ego theory). Так, «альтер его» (alter ego) в перекладі з лат. – «другий я», тобто доктрина ототожнення юридичної особи та її членів.

Суть доктрини «alter ego» зводиться до того, що суди за наявності певних фактів можуть зняти корпоративну вуаль, попередньо встановивши, що юридична особа є «alter ego» (другим я) свого засновника та створена для задоволення його особистих потреб або для здійснення будь-яких незаконних дій.

За наявності підстав кредитор має право стверджувати, що власник юридичної особи є «alter ego» своєї компанії, тобто власник компанії (засновник, учасник) і сама компанія є одним і тим самим суб'єктом права. Тому у випадках, коли юридична особа використовується для прикриття бізнесу її акціонерів, посадових осіб або директорів, юридична особа вважається alter ego названих осіб. Отже, «alter ego doctrine» є доктриною юридичної тотожності юридичної особи та її членів.

Встановлюючи критерії, на підставі яких виникає можливість перекласти відповідальність з юридичної особи-боржника на її учасників, доктрина «alter ego» доповнює та конкретизує доктрину «piercing the corporate veil».

Судова практика зарубіжних країн виділяє низку ознак, коли можливе застосування доктрини «alter ego», наприклад: 1) змішання активів компанії та особистих активів відповідача; 2) активи компанії використовувалися відповідачем в особистих цілях; 3) угоди між компанією і відповідачем не носили характеру угод, які могли би бути укладені між двома незалежними особами у співставних умовах; 4) внутрішні документи компанії і звітність або не велися зовсім, або велися недбало; 5) акціонер давав прямі вказівки директорам в обхід принципу поділу компетенції між загальними зборами акціонерів і радою директорів; 6) схожий склад органів управління у материнської і дочірньої компаній; 7) компанія створювалася для проведення однієї угоди [9].

При цьому в доктрині «alter ego» центральне місце займає тест на контроль. Щоб показати, що корпорація є «alter ego», позивач повинен довести, що корпорація та її акціонери – по суті одне ціле. Між тим в обох доктринах (alter ego і instrumentality) суди, розглядаючи справи, застосовують два одинакових тести: контроль та відокремленість (control/separateness) і противправну дію (wrongful conduct), а також встановлюють взаємоз'язок між ними [8].

Нездатність, неможливість у силу різних причин юридичної особи на практиці задовільнити вимоги своїх кредиторів призведе до того, що кредитор, шукаючи варіанти вирішення проблеми, в кінцевому підсумку пред'явить свої вимоги до акціонерів або власників, директорів, мотивуючи це тим (як один із варіантів), що неможливість юридичної особи сплачувати свої борги зумовлена незаконними, шахрайськими діями її власників або акціонерів. За таких обставин, як вже зазначалось,

у практиці багатьох країн кредитори можуть задовольнити свої вимоги, захистивши себе таким чином від недобросовісного боржника, за допомогою інституту «piercing the corporate veil» (зняття корпоративної вуалі).

Правила про «зняття корпоративної вуалі» мають свою специфіку. Підставою для застосування цієї доктрини частіше за все є порушення договору (*breach of contract*) та делікт (*tort*). Для притягнення особи до відповідальності та «зняття корпоративної вуалі» позивачеві необхідно довести два факти, супутність яких у літературі називається «дво-кінцевим тестом» (*two-prong test*). По-перше, необхідно довести, що корпорація фактично не є самостійною юридичною особою зі своїм майном, інтересами і цілями, незалежними від інтересів і цілей учасників, тобто корпорація являє собою всього лише «*alter ego*» інших осіб, які здійснюють над нею «надзвичайне домінування» (*undue domination*). Для цього необхідно вказати, якою мірою інша особа (фізична або юридична) здійснює контроль над діяльністю досліджуваної корпорації. По-друге, фіктивне роздільне існування корпорації та її учасників (засновників) має бути пов’язане з вчиненням шахрайських дій (*fraud*) такою корпорацією або засновниками (*promoters injusticee*), в результаті чого настають «несправедливі наслідки» (*inequitable consequences*) [6, с. 18-19].

Крім того, Верховний апеляційний суд штату Західна Вірджинія розробив двокроковий тест, який використовується при визначені необхідності зняття корпоративної вуалі. Даний тест ставить два питання: по-перше, чи існує єдність інтересів і власності такою мірою, що окрім особистості корпорації та індивідуального акціонера припиняють існувати; по-друге, чи виникне несправедливість, якщо такі акти будуть розглядані винятково як акти тільки самої корпорації. Було зазначено безліч факторів, які мають значення при відповіді на дані питання: 1) змішання грошових коштів та іншого майна корпорації з грошовими коштами та іншим майном окремих акціонерів; 2) використання грошових коштів та іншого майна корпорації для задоволення особистих цілей акціонерів корпорації; 3) невиконання корпоративних формальностей, необхідних для випуску або підписки на акції; 4) окремий акціонер запевняє третіх осіб у тому, що він або вона несе особисту майнову відповідальність за зобов’язаннями корпорації; 5) не ведення корпоративних протоколів та іншої корпоративної документації; 6) відсутність у корпорації достатнього обсягу грошових коштів; 7) відсутність у корпорації майна; 8) володіння акціями корпорації одним або декількома членами однієї сім’ї; 9) використання того ж офісу або місця знаходження корпорацією і окремим акціонером (акціонерами); 10) прийняття на роботу одних і тих же працівників або юриста корпорацією і її акціонерами; 11) ігнорування корпоративних формальностей і не підтримання належних незалежних відносин між взаємопов’язаними особами; 12) «переливання» корпоративних активів від однієї корпорації її акціонером або до такого акціонеру, або іншим особам, або

організаціям на шкоду інтересам кредиторів, або маніпулювання активами і пасивами між юридичними особами, щоб сконцентрувати активи в одній юридичній особі, а пасиви – в іншій; 13) створення та «використання» корпорації для взяття на себе існуючих зобов’язань іншої особи [10].

Принагідно зазначимо, що корпоративна вуаль може зніматися у виняткових випадках, коли юридична особа використовується для того, щоб до відповідальності неможливо було притягнути власників або інших учасників, які прикриваються фасадом юридичної особи, для того щоб не відповідати за борги перед кредиторами.

На практиці ж доктрина підняття корпоративної вуалі використовується в таких випадках: 1) коли суд при вирішенні питання про відповідальність юридичної особи відступає від принципу обмеження відповідальності засновників (учасників) і покладає відповідальність на них; 2) коли суд ігнорує відокремленість юридичних осіб, що входять до холдингу, або групи юридичних осіб і, виходячи з принципу «єдиної економічної одиниці», покладає відповідальність самостійної юридичної особи на відокремлені юридичні особи, що входять до холдингу, або групу; 3) коли суд покладає відповідальність на органи управління юридичної особи [11, с. 12-15].

При цьому зарубіжними юристами досі не вироблений єдиний підхід у розумінні необхідності та критеріїв застосування доктрини «*piercing the corporate veil*» (зняття корпоративної вуалі).

За загальним правилом суди наполягають, щоб сторона, яка вимагає зняття корпоративної вуалі, доводила факт наявності такої єдності інтересів і власності корпорації та її акціонерів, за якої не можна говорити про те, що корпорація та її акціонери є окремими особистостями [12].

Разом із тим, для того щоб зняти корпоративну вуаль, суд має як мінімум з’ясувати, що власники юридичної особи або особи, які здійснюють керівництво юридичною особою (фактичні директори), не просто впливають на основні напрями її діяльності, а й безпосередньо задіяні в управлінні активами юридичної особи, визначаючи при цьому основні напрями діяльності такої юридичної особи.

Окрім зазначеного, корпоративна вуаль може бути знята судом у випадках ухилення від сплати податків або банкрутства компанії [13].

Доктрина «зняття корпоративної вуалі» є досить цікавою з точки зору права і теорії корпоративного управління. Вона обґрунтуете відповідальність учасників цивільного обороту за власні дії та рішення. Доктрина «зняття корпоративної вуалі» дозволяє захистити статус юридичної особи від недобросовісної поведінки його учасників, засновників і дозволяє притягнути до відповідальності реальних власників за боргами юридичної особи, навіть якщо вони формально не є власниками таких компаній [14].

У нинішніх умовах практика зняття корпоративної вуалі має стати реальністю, яка в кінцевому підсумку змінить усталені погля-

ди на питання, пов'язані з вирішенням справ про банкрутство. Застосування відомої в країнах загального права доктрини «piercing the corporate veil» (зняття корпоративної вуалі) сформує таку необхідну для нас сьогодні практику, завдяки якій суди зможуть притягнути до відповідальності недобросовісного боржника в особі фактичних керівників або учасників, які управляють юридичною особою і обходять закон. Очевидно, що має бути сукупність обставин та фактів, які в підсумку можуть уможливити процес зняття корпоративної вуалі у кожному конкретному випадку, однак найголовнішим має стати закон, норми якого закріплять можливість провести дану процедуру.

Цілком очевидно, що ідея застосування доктрини «зняття корпоративної вуалі» заслуговує більшої уваги і забезпечення подальших наукових розробок із цього питання, оскільки є важливим інструментом захисту інтересів кредиторів від недобросовісних боржників. Наразі можливість імплементації основ розглядуваної концепції в українське законодавство потребує більш детального дослідження і відповідного обґрунтування необхідності застосування.

Поширення даної наукової концепції серед науковців та практиків у подальшому призведе до застосування розглянутої доктрини на практиці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Salomon v Salomon & Co [U.K. 1897] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.alastairhudson.com/companylaw/02%20-%20Salomon%20principle.pdf>.

2. Montgomery v. Central Nat'l Bank & Trust, 267 Mich. 142, 147-48, 255 N.W. 274, 276 (1934).
3. Аристова Е.А. Ответственность трансграничных корпоративных групп: теория и практика / Е.А. Аристова. – М. : Инфотроник Медиа, 2014. – 248 с.
4. Некрасова Т.П. О романтических образах в юридическом переводе [Електронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thinkaloud.ru/featurerlt.Html>.
5. Wormser I. Maurice, 1912. Piercing the veil of corporate entity. Columbia Law Review, 12(6): 496–518.
6. Фоміна О.Н. Правовое положение предпринимательской корпорации в США и акционерного общества в Российской Федерации: сравнительно-правовой анализ. Автореф. дисс... канд. юрид. наук. – М., 2011. – 31 с.
7. Спасибо-Фатеєва І.В. Доктринальне тлумачення [Текст] / І.В. Спасибо-Фатеєва // Вісник Академії правових наук України. 2005 р. №1 (40). – Х. : Право, 2005. – С. 14–24.
8. Субсидиарная ответственность за доведение до банкротства – неудачный эквивалент западной доктрины снятия корпоративного покрова [Електронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.szrf.ru/doc.phtml?nb=edition07&issid=2013012000&docid=21>.
9. Кулик Е.Ю. Доктрина alter ego в английском праве [Текст] / Е.Ю. Кулик // Евразийский юридический журнал. – 2011. – № 9. – С. 70–72.
10. Карнаков Я.В. Снятие корпоративной вуали» в проекте Концепции развития законодательства о юридических лицах // Российское право: образование, практика, наука. – № 9(62). – 2009. – С. 31–36.
11. Попов Е., Попова Е. Корпоративная вуаль // Коллекция. – 2002. – № 6. – С. 12–15.
12. Barber. Piercing the Corporate Veil. 17 WILLAMETTE L. REV. 371, 378 (1981) at 376 (quoting Automotris del Golfo del Cal. v. Resnick, 47 Cal. 2d 792, 796, 306 P. 2d 1,3 (1957).
13. Roche, Vincent. Bashing the Corporate Shield: The Untenable Evisceration of Freedom of Contract in the Corporate Context // The Journal of Corporation Law. 2003. № 2.
14. Тутыхин В. Фиктивные юридические лица: право и практика // Слияние и поглощени. – 2006. – № 7–8 (41–42).